

ZİYA GÖKALP VE DURKHEIM İLİŞKİSİ VE BU İLİŞKİNİN TARİFİ*

Recep ERTÜRK**

Modern Türkiye'nin kurucu düşünürü, ülkemiz sosyoloji öğretiminin başlatıcısı ve imparatorluk döneminde başlayıp günümüzde de bir biçimde etkinliği süren iki sosyoloji eğiliminden birinin başlatıcısı Ziya Gökalp'ı 80. ölüm yılında anıyoruz. Çeşitli bildirilerle, toplumumuz ve mensubu bulunduğumuz bilim alanı üstüne yapılan tartışmalarla bu anma programını gerçekleştiriyoruz. Onun gerek yaşam deneyiminden gerekse bilim uğraşından bazı sonuçlar çıkarma çabamızdayız. Ziya Gökalp'le kurumlaşan Türk sosyolojisi ona sahip çıkmada iniş çıkışlar gösterse de, ölümünden başlayarak bütün yıldönümlerinde onun adına anma toplantısı düzenlenmiştir. Ziya Gökalp'i anma toplantılarının Cumhuriyetin ilk döneminde sosyologlarla sınırlı olmadığını biliyoruz. Konu hakkında 1. 5. 15. 20 ve sonraki ölüm yıldönümlerinde yapılan yayınlar bu konuda bize fikir vermektedir. Bu anlamda anma etkinlikleri Ziya Gökalp ve modern Türk düşüncesi ilişkisi çerçevesinde ve çoğunlukla da modern Türkiye'nin kimliği ile Ziya Gökalp'in düşünceleri arasındaki ilişki nedeniyle siyasi nitelik de taşımaktadır. Ancak zamanla Ziya Gökalp'e gösterilen bir tutumun değiştiği de bilinmektedir. O nedenle Ziya Gökalp'e gösterilen ilgi giderek bir kültür adamına gösterilen ilgiye dönüşmüştür. Buna bağlı olarak da düşünceleri günün koşullarına göre değişik yönleri öne çıkarılarak ilgi görür olmuştur. Sözgelisi, erken dönemdeki anma toplantılarında, "büyük bilgin", "alim", "dâhi" vb. sıfatlarla anılırken, 1970'li yıllarda sağcı ve muhafazakar bir Ziya Gökalp portresine belirgin vurgu yapılmıştır. 1990'lara gelindiğinde ve günümüzde Garpcı ve Modernist bir düşünür olarak Ziya Gökalp portresi tarifleri ile karşılaşmaya başlayacağız. Onu anmaktan, önemsemekten vazgeçmemekle birlikte, kimi itiraz şerhleri ile anmaya başlayacağız.

* İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü tarafından 25-26 Ekim 2004 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiş olan *Türkiye'de Sosyoloji - Ziya Gökalp Sempozyumu* konulu toplantıda sunulan aynı başlıklı bildirinin metnidir.

** Yrd. Doç. Dr. İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü.

Buradan kalkarak şunu söylemek mümkün elbette kültür adamı olarak gelecekte de farklı Ziya Gökalp portreleri ile karşılaşabileceğiz. Ziya Gökalp üstüne oluşan “külliyyat” bile bugün başlı başına inceleme konusu olacak zenginliğe ulaşmıştır. Öncelikle belirtelim, çeşitli dönemlerdeki Ziya Gökalp portrelerinin her biri, bizim onu anlamamıza yetmez. Aksine sosyoloji temelinde Ziya Gökalp ve onun çabasını anladığımızda bu söylenenleri yerli yerine oturtma imkanımız olur.

Modern Türkiye'nin ortaya çıkışı ve serüveni ile Ziya Gökalp'in görüşlerinin ilişkisi bir biçimde adlandırılmıştır. Ölümü ardından yapılan birçok değerlendirmede onun “dahi” olduğuna kadar varan açıklamalar ya da yakın zamanda görülen onun “20. yüzyılın en önemli Türk düşünürü”¹ olduğu değerlendirmeleri bir yana, Ziya Gökalp ve modern Türkiye arasındaki ilişki Ziya Gökalp'i öne alarak kurulmak zorundadır

Bir diğer nokta, bugün belki de aradan geçen zamanın ve değişen koşulların etkisiyle İmparatorluk ve Cumhuriyet birbirinin kesintisiz devamı olarak görülmektedir. Oysa erken dönemde temel vurgu bu ikisinin zıtlığı üstüne idi. Bu zıtlığın tarifinin çerçevesini Ziya Gökalp oluşturduğu gibi, Ziya Gökalp hem imparatorluğun son dönemini hem de cumhuriyetin kuruluşunu etkileyen düşünür olarak öne çıkmaktadır. Bu iki dönemin zıt olarak görülmesi üstünde durmaya değer bir konudur. Çünkü Ziya Gökalp'in Cumhuriyetle birlikte kimi görüşlerinde değişimden söz edilse bile sosyoloji anlayışında bir değişmeden söz etmek mümkün görülmemektedir. Her iki dönemde de görüşlerinin ve sosyoloji anlayışının temelini Durkheim olması değişmemiştir. Aksine Türk Medeniyet Tarihi, “hem telif hem tercüme” eseri olarak Durkheim ile ilişkisini kendisinin öne çıkardığı eseri olmuştur.

Ziya Gökalp'in imparatorluk dönemi görüşlerini de Emile Durkheim'a dayandırması, değişen kimi görüşlerine rağmen değişmeyen kaynakla ilişkisi Türk sosyolojisinde üstünde durulmaya değer bulunan bir sorundur. İmparatorluk döneminin yenileşme eğilimleri çerçevesinde Batı'daki yazar/düşünürlerin görüşlerinin yenileşme gereği olarak okutulduğu, öğretildiği, tanıtıldığı bu çerçevede sorunlara reçeteler arandığı göz önüne alınırsa Ziya Gökalp ve Durkheim arasındaki ilişki de bu çerçevede temellendirilebilir hal almaktadır. Durkheim, sosyolojinin Batı'da bilim olarak üniversitelerde yer almasından, sosyolojinin sayısal verilere, kanıtlanabilir bilgilere dayalı olarak

¹ Halil İnalçık, Doğu Batı, makaleler I, s. 85 vd.

“bilim” niteliği kazanmasına değin birçok konuda öne çıkmış bir isimdir.²⁻³ Günümüzde de Batı sosyolojisinin kült ismi olmak niteliğini yitirmiş değildir. Ziya Gökalp’in Durkheim’le ilişkisini bu temele oturtmaya kalktığımızda bizi bazı güçlükler beklemektedir. İlk olarak yenileşme serüvenimizin daha önceki dönemlerinde birçok Batılı yazar/kuramcı ülkemizde çeşitli yazarlar veya çevirmenler aracılığı ile tanıtılmıştır. Ohannes Portakal Efendi’nin satır satır Adam Smith’in “Milletlerin Zenginliği”ni anlattığı “ilm-i servet” dersleri hepimizin malumu olmasına rağmen, iktisat alanında adından söz edebileceğimiz Ziya Gökalp benzeri bir düşünürümüz bulunmaktadır. Aksine ülkemizde Batı’da etkili olan iki iktisadi anlayış da ifadesini iki sosyologumuzun görüşleri temelinde ortaya koyabilmiştir. Sosyolojimizden bağımsız bir iktisat kuramcımızdan söz edebilmekte bugün bile güçlük bulunmaktadır.

Yine o yıllarda başka bazı isimler Batı’daki çeşitli sosyoloji okullarını aktarır tanıtmalarına rağmen hiçbirisi gerek toplum yaşamında gerekse Türk düşüncesinde Ziya Gökalp benzeri bir yer edinememişlerdir. Belirtelim Adam Smith, Batı düşüncesinde Durkheim’dan hiç de daha az etkili bir düşünür değildir. Spencer’in Organizmacılığını aktaran ve anlatanların isimlerinin Ziya Gökalp özelliği kazanmamasının nedenini Spencer’in kuramına bağlayarak açıklasak bile yine Batı’da Marx’ın önemine rağmen bizde Rus devrimine değin belirgin bir yankı yapmamış olmasını aktarıcılarının becerememesine mi bağlamamız gerekmektedir? Bu örnekleri çoğaltsak da sonuç değişmemektedir. Erken dönemde dile gelen “Durkheim mütercimi, Durkheim’in metodunu kullanıyor, Durkheimci” gibi ifadeler Ziya Gökalp’in Türk düşüncesindeki ve toplum yaşamındaki etkisini anlamamızı sağlamamaktadır. Ziya Gökalp-Durkheim ilişkisi konusunda da bir bilgi edinmemiz söz konusu değildir.

Kaldı ki bir sorun daha bulunmaktadır. Durkheim öncesinde sosyoloji Batı’da biraz muzır görülmektedir. Bottomore’un ifadesi ile sosyoloji “kışkırtıcı”dır. Gerçekten de Batı’da kurulu düzene yönelik tehditler Durkheim öncesi düşünürleri referans almışlardır. Durkheim bu anlamda, kuramın bilim formuna sokulup zapturapta alınışının da ifadesiyken, ülkemizde Ziya Gökalp hem imparatorluğa (1908 devrimi sonrası), hem de cumhuriyete, birçok yazarın ifadesi ile “Türk Devrimi”ne düşünceleri ile etkili olmuştur.

² Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*.

³ E. Tiryakiyan, “Emile Durkheim”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, s. 199.

Yine sosyoloji öğrenimi gören bir genç için çeşitli “sosyolojiye giriş” kitapları, hatta Ziya Gökalp’in ilm-i içtima ders notlarından daha işe yarar metinler önerilebilir olmasına karşılık, söz gelişi, bir “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” veya “Türkçülüğün Esasları” yerine önerebileceğimiz denk bir metin bulunmamaktadır.

Bütün bu nedenlerle, Ziya Gökalp-Durkheim ilişkisi sosyologlarımızın cevaplaması gereken sorular arasında yer almış, geçmiş dönemde hocalarımız Batı sosyolojisinde önemli bir yeri olan Durkheim ile Ziya Gökalp’in ilişkisini bir temelde açıklamaya çalışmışlardır. Hocalarımızın oluşturduğu önemsiz sayılamayacak Ziya Gökalp külliyyatında da bir biçimde konu gündeme gelmiştir. Çok problem olarak görülmesi de konu görmezden de gelinmemiştir. Ancak konuya açıklanması gereken bir “sorun” olarak yaklaşımların özel önemi olduğunu unutmamak gerekir.

Konu ile ilgili önemli çalışmalardan birisi Hilmi Ziya Ülken’in 1939’da yayınladığı Ziya Gökalp kitabıdır. Hilmi Ziya Ülken bu kitabında Ziya Gökalp’in Durkheim’la ilişkisine bir temel bulmaya çalışırken, bunu Batı’daki bilim-felsefe ilişkisinin gelişimi üstüne kuracaktır. Buna göre 19. yüzyılda Batı’da bilimin temeli pozitivism felsefesidir. Ve Pozitivizm denince de “müspet ilimlere dayanan metafizik aleyhdarı felsefe anlaşılmaktadır.”⁴ Ve Ülken’e göre “Garp ilmi memleketimize sırf teknik ihtiyaçlarla geldiği için bu ilimleri bağlayacak felsefi prensipler üstüne düşünölmüş değildi.”⁵ O nedenle de toplumumuz “teknikte ve fende garplı, ilimde ve felsefede islami” görüntü sergiliyordu.⁶ Bunu ilk fark edip hesaplaşmasını gerçekleştirmeye girişenler de edebiyatçılardı. Ve o nedenle de “Garpta ilimden ve derin ilmi araştırmalardan doğmuş olan pozitivism, bize ilim yolundan değil, ancak edebiyat yolundan” gelebilmişti.⁷ Çünkü bilim adamları Doğulu kimlikleri ve imanlarını bir yana bilimsel çalışmalarını bir yana bırakarak çalışmalarını sürdürüyorlardı. Oysa sanatkarlarımız için bu mümkün değildi. Kimliklerinin bütünlüğünü koruyabilmeleri için nasıl estetik dünyasının düzenini Batı’da buldularsa imanlarını da orada bulmuşlardı.⁸ Ve bu nedenle edebiyat yoluyla ölkemize gelen pozitivism eğilimi kısa zaman sonra toplum bilimleri alanında da çeşitli

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Ziya Gökalp*, s. 8.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, age., s. 8.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, age., s. 9.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, age., s. 9.

⁸ Hilmi Ziya Ülken, age., s. 9

makaleler aracılığı ile ortaya çıkmaya başlıyordu. Biyoloji gibi alanlarda da bilim adamlarında pozitivism eğilimi görülse de bir bilim felsefesi doğabileceğine dair bir işaret görülüyordu⁹. Çünkü bu fikir akımı ile (pozitivism) matematikçiler, fizikçiler, doğa bilimcileri ilgilenmesi gerekirken bunlar Ülken'e göre "teknikten yukarı çıkamamışlardı" Buna karşılık toplum bilimlerinde bu eğilim (edebiyatla ilişkisi gereği olmalı) daha güçlüydü. Ama bu bilimler o yıllarda henüz Batı'da da çok yeni olmaları yanında ülkemizde güçsüzdü, bunlar ne ülkede yapılmış bir çalışmaya ne de istatistiki verilere dayanıyorlardı. Ama bu bilimler devletin doğrudan doğruya Batı'dan beklediği bir ihtiyaca karşılık geliyorlardı¹⁰. Zaten, 1865'ten beri Türkler, 18. yüzyıl aydınlanma filozoflarını uzun zaman takip etmişlerdi.¹¹ İki medeniyet arasında kararsız kalan Türk toplumu içinse yakıcı sorun toplumsaldı. O nedenle de soyut felsefi tartışmalardan önce çözülmesi gereken toplumsal sorunlar vardı. Ve Türk düşünürlerinin bunlara uzak kalması mümkün değildi. İki medeniyet arasında kalan Türk toplumu için, "din meselesi, ahlak meselesi, terbiye meselesi, siyaset meselesi, iktisat, hukuk veya ilim meselesi ayrı ayrı davalar değil, bu müşahhas bütün, ayrılmaz davanın birer manzarası idi"¹². O nedenle ilk zamanlarda din, ahlak, veya iktisat etrafında doğan münferit şekillerde doğan bu münakaşalar nihayet tek bir meselenin etrafında toplandı¹³. Hilmi Ziya Ülken bu temel sorunu da "içtimai mesele" olarak adlandıracaktı.

Hilmi Ziya Ülken, bu "içtimai mesele" karşısında tutum alan iki akım olduğundan söz edecekti. Bunlar "Materyalizm ve pozitivism"¹⁴. Bunlardan ilki, Sabahattin Bey tarafından öne sürülen "mesleki içtima" ve o zamanlarda henüz dağınık olan "tarihi materyalizm" görüşüydü. Ama bu görüş yine Hilmi Ziya Ülken'in ifadeleriyle "intikal halinde bulunan cemiyet bu haşin görüşü yadırgıyordu. Realitenin bu sert ve çıplak izahı alışılmış telakkilere çarpıyor, kanaatleri rencide ediyordu. Bundan dolayı materyalizm eski kıymetleri kırmadan, birçoklarını kızdırmadan muhite yerleşemiyordu"¹⁵. Biyoloji, yer bilimleri, veya fizikte sorun olmayan konular yani materyalist açıklamalar,

⁹ Hilmi Ziya Ülken, age, s. 10.

¹⁰ Hilmi Ziya Ülken, age, s. 10-11.

¹¹ Hilmi Ziya Ülken, "Durkheim et l'Enseignement des Sciences en Turquie", *Sosyoloji Dergisi*, sy. 15, s. 7

¹² Hilmi Ziya Ülken, *Ziya Gökalp*, s. 11.

¹³ Hilmi Ziya Ülken, age, s. 11.

¹⁴ Hilmi Ziya Ülken, age, s. 11.

¹⁵ Hilmi Ziya Ülken, age, s. 11.

toplum yaşamında sorun oluyordu¹⁶. Bu sorun nedeniyle ülkemizde “içtimai pozitivizm”in doğduğunu belirten Ülken, Ziya Gökalp’in de bu temelde yani toplumsal pozitivizm temelinde “Türkçülük hareketini islamcılık ve garpçılıkla meczederek imparatorluğun ihtiyaçlarına uygun bir ideoloji meydana getirmeye çalışırken ilme dayandığını iddia ettiği”ni belirtecek, daha da öteye Ziya Gökalp’in bütün makalelerinde “içtimaiyat ilmine göre”nin dayanak noktası oluşturduğunu söyleyecektir. (s.12) Durkheim’in temsil ettiği toplum anlayışının ve buna temel olan pozitivizmin bilgi kuramının kolaylıkla bir toplumsal idealizme dönüşebilmesi yanında “bilim manzarası taşıması” nedeniyle Ziya Gökalp’in Durkheim’la ilişkisine bir temel oluşturacaktır. Buna göre de Ziya Gökalp’in, “kanaatlerini kütleye iman halinde telkin edebilmek için en müsait şekil fikhın mutlak emirleri yerine içtimaiyatın ilmi mefküresini ikame” ettiğini öne sürecektir. Ülken’in bu açıklamasına göre Ziya Gökalp - Durkheim ilişkisinin temeli toplumsal sorunlara cevap vermek isteyen siyasi gruplar için, materyalizmin fazla haşin, idealizmin fazla şahsi olmasına bağlı olarak Durkheim’in bir ara yola izin vermesidir.

Açıklamanın kendisini tartışma dışı tutarak belirtelim. Hilmi Ziya Ülken sonraki çalışmalarında bu saptamasına çok yakın durmayacaktır. Reddettiğini söylemek mümkün olmamakla birlikte, daha sonra yazdığı “Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi”nde Ziya Gökalp – Durkheim ilişkisini daha farklı ele alacaktır. Ziya Gökalp’in çerçevesi içinde (kültür-uygarlık ayrımı ve bizim uygarlık değiştirdiğimiz) sorunlara yaklaşacak ve 20. yüzyıl Türk düşüncesinin orijinal fikirler tarihi olmadığını söylediği gibi, “Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi” de hangi Türk yazarının, hangi Batılı yazarı ne kadar okuduğunu veya onlardan neler aldığını saptama kitabına dönüşecektir.

Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi’nde dile gelen ana eğilim, Türk düşünürlerinin ve yazarlarının sadece Batılı yazarların okuyucusu, izleyicisi daha da öteye uygulayıcısı oldukları görüşü, belirtmek gerekirse sadece Hilmi Ziya Ülken’e has bir ifade değildir. Oldukça yaygındır. Sıklıkla dile gelmiştir. Hatta Niyazi Berkes anılarında Avrupa’da felsefe öğrenimi görmüş bir Türk öğretim üyesinin derslerinde kimsenin tanımadığı bir felsefe profesöründen sık alıntı yapmasını mizahi bir dille anlatır. Daha da öteye öğrenim gördüğü üniversitenin hocalarından genç bir öğretim üyesinin etkilenmesi, onlardan alıntılarla sorunlara yaklaşması anlaşılabilir bir konudur.

¹⁶ Hilmi Ziya Ülken, age, s. 12.

Batılı bilim adamlarının ve bu bilim adamları - entelektüeller kaynaklı düşünce akımlarının ülkemizde yandaşları öteden beri olagelmıştır. Öncelikle bunun bir temeli olması gerekir. Bazı yazarlarımız da kendi çabalarını sadece buna hasretmişlerdir. Çabalarını, “Ahmet Mithat Efendi”lik olarak adlandırmaları da yine bu olayın bir başka biçimde söylenişi dışında bir anlama gelmemektedir. Belirtelim Ziya Gökalp hiçbir zaman kendisini böyle görmemiştir. Çabası da bu çerçevede değerlendirilemez. Ayrıca Durkheim ile hocalık-öğrencilik ilişkisi de söz konusu değildir. Ama Ziya Gökalp’in sosyoloji anlayışı ve toplum kuramı ile Durkheim sosyolojisi arasında ilişki olduğunu da en başta Ziya Gökalp reddetmemiştir. Aksine Türk Medeniyet Tarihi için “hem telif hem tercüme” dediği rivayetini hatırlatmıştık.

Bu birbirinin çağdaşı iki yazarın tek yönlü ilişkisi Durkheim’in sosyolojideki yeri ve “en yeni bilgilerin aktarılması” anlayışı ile görülebilir. Ziya Gökalp’in kişisel ve siyasal serüveni ve Türk düşüncesindeki etkisi görmezden gelinirse bu yanlış değildir. Ziya Gökalp’in “İlm-i İctima Dersleri” çerçevesinde bakıldığında bu söylenebilir. Ancak Ziya Gökalp’a kimliğini Türk sosyolojisindeki yerini kazandıran İlm-i İctima Dersleri midir?

Yine bu çerçevede hatırlamamız gereken bir başka Ziya Gökalp – Durkheim ilişkisi açıklaması vardır. Sözü ettiğimiz açıklama Nurettin Şazi Kösemihal’e aittir. Durkheim sosyolojisi üstüne birden çok yayını olan Kösemihal,¹⁷ Ziya Gökalp’i “Durkheim sosyolojisine bağlı dünya çapındaki sosyologlar kadar orijinal” bulmaktadır. Ki bu tutum da Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi’nde görülen ülkemiz yazar ve düşünürlerini Batılı sosyologları izlemeleri çerçevesinde sınıflayan bir anlayıştır.

Durkheim sosyolojisinin ülkemizde ortaöğretimde yaygınlığı da uzun yıllar eleştiri konusu olmuştur. Ziya Gökalp bu eleştiriler nedeniyle de hatırlanmıştır. Durkheim’in yaygınlığı ve hakim eğilimi beslemesine yapılan itiraz, bu işin sorumlusu olarak Ziya Gökalp ve etkisini görmüştür. Yine Kösemihal’in eleştirileri ile “Ziya Gökalp’in etkisiyle bundan 60 yıl kadar önce yurdumuzda yayılmaya başlayan Durkheim sosyolojisi, fikir dünyamıza, üniversitemize, liselerimize egemen olmuş, üzerinde çok durulmuş, çok konuşulmuş, çok yazılmış, çok tartışılmıştır..”¹⁸ Bu nedenle de Kösemihal

¹⁷ “Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme”, *Sosyoloji Dergisi*, sy. 3; *Durkheim Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

¹⁸ Nurettin Şazi Kösemihal, *Durkheim Sosyolojisi*, s. 10.

çabasını Durkheim sosyolojisinin eleştirisine yöneltecektir. Ancak bu eleştirilerden günümüze ne kaldığını düşünmemiz gerekir. Sonuçta da Durkheim Sosyolojisi etkisi, ülkemizde sosyolojide “çağdaş gelişmeleri izlemediğimiz” yüz yıl öncesine takılıp kaldığımız suçlamasını getirecektir. Bu kez ülkemizin 20. yüzyıl toplum yaşamına damgasını vurmuş düşünürümüz Durkheim sosyolojisini bize bela etmesi nedeniyle eleştiri konusu olacaktır. Kendisine, görüşlerine ve etkisine yönelik itirazın soğuk savaş çerçevesi içinde başka bir nitelik kazanmasına bağlı olarak Ziya Gökalp’ı eleştirmek için Durkheim öne çıkarılırken iş tersine dönecek, Durkheim’i eleştirmek için Ziya Gökalp etkisinin dışlanması, küçümsemesi girişimlerine tanık olacağız. Ve elbette de bu tartışma ve eleştirilerin Türk toplumunun söz konusu dönemindeki tartışmalarla ilişkisi bulunmaktadır.

Belirtelim, koşullara ve gelişmelere bağlı bu tutum alışlar Ziya Gökalp’ın gerek Türk toplum yaşamında, gerek Türk toplum düşüncesinde gerekse Türk sosyolojisinde edindiği yeri tartışabilme, onu aşabilme becerisini göstermeyecektir. Çünkü bu tür yaklaşımların temeli kuramsal sosyoloji çalışmaları yerine uygulamalı alan araştırmalarını koyabilmek arayışıdır. O nedenle de 70’li yıllar içinde hem Ziya Gökalp’ı, hem de kuramsal sosyoloji çalışmalarını küçümseyebilmek için “masa başı sosyologu” gibi kavramlar geliştirilecek, sosyologun alanda olması gereği öne sürülecektir. Sonuçta kuramsal çalışmanın önemine ve alan çalışmalarının hiçbir zaman kuramsal çalışmanın yerini tutamayacağı eleştirilerinin Batı’da da yapılmaya başlaması ile söz konusu eleştiriler kendiliğinden son bulacaktır.

Ziya Gökalp’ın ve ona referans olması nedeniyle Durkheim sosyolojisinin etkisi yerine Anglo-Sakson anlayışların etkisine açık hale gelmek için, onlara yol açmak için yapılan bu çabalar söz konusu çevrelerde “artık sosyolojiye gerek olup olmadığı” tartışmalarının başlaması ile birlikte, bu kez bunların aktarılmasına dönüşecektir.

Ziya Gökalp - Durkheim ilişkisine dönersek, aktarma geleneğimiz içinde sıradan bir durumun ifadesi gibi gösterilmek istenmesine rağmen konunun böyle olmadığı yine Ziya Gökalp’ın kurduğu kürsüdeki çalışmalarla ortaya konmuştur.

Baykan Sezer, Ziya Gökalp’ın Türk düşüncesi içindeki mihver yerini hemen bütün çalışmalarında göz önüne aldığı gibi “Ziya Gökalp ve

Durkheim¹⁹ başlıklı yazısında da konunun yalnızca bu yönünü tartışarak buna açıklık getirme çabasında olacaktır. Teknik olarak sosyoloji biliminin Durkheim'la aldığı biçim ve bunun önemi kadar Türk toplumunun yaşadığı sorunlarla Ziya Gökalp'in çabasını birlikte değerlendirerek sonuçlar çıkaracaktır. Ziya Gökalp'in Türk sosyolojisindeki öneminin de Durkheim ile ilişkisinden değil, 20. yüzyıl başlarında sorunlarla boğuşan Türk toplumuna getirdiği kimlik önerisinden ve bu öneri dışında bir seçeneğin bilim düzeyinde öne sürülmemiş olmasından geldiğini belirtecektir²⁰.

Ziya Gökalp'in Fransızca bilmediği veya yarım yamalak Fransızcası ile eline Durkheim'in kitapları geçtiği için onu da iyi anlamadan aktardığı türü görüşlere ise en iyi yanıtı zaman verecektir. 20. yüzyıldan geriye aksansız yabancı dil konuşmaları veya yazmaları ile övünen yazarlarımız değil Ziya Gökalp ve onun düşüncesi kalacaktır. Hala Ziya Gökalp'in önemsenmesinin de temeli toplum kimliğimiz konusundaki tartışmaların Ziya Gökalp'in önerisinin üstüne çıkmamasının bir görüntüsü olarak karşımıza çıkacaktır.

Ziya Gökalp-Durkheim ilişkisi elbette benzemeye çalıştığımız dünyaya ait bir bilimin ülkemize getirilmesi olarak görülebilir. Ama buna indirgenemez. Bir başka sosyoloji akımının varlığı ve zamanın kimi öğretim kurumlarında bu dersin Ziya Gökalp'tan önce de verilmesi bunu bize göstermektedir. Ziya Gökalp'in, karşılaşılan sorunlar önünde tutum alışımın özelliği gereği tarihsel gelişmeyi kavrama iddiasındaki bir kuramsal çaba ile mümkün olamazdı. Aksine tarihi dışlayan, onun yerine etnolojiyi, antropolojiyi zaman zaman da folklor çalışmalarını temel alan bir anlayış, sorunlar önünde Ziya Gökalp'in duruşunu, çerçevesini daha açık bir şekilde destekledi.

Bugün, yirminci yüzyılın başında karşılaştığımız benzeri sorunlarla karşılaşmamız göz önüne alınırsa Ziya Gökalp'in, Durkheim'in sosyoloji anlayışı temelinde ortaya koyduğu çerçevenin toplumumuza biçilen yerle örtüştüğü görülecektir. Bu hem imparatorluğun son dönemi için, hem de 1. Dünya Savaşı sonrası koşulları için geçerlidir. 1. Dünya Savaşı sonrası dünyada ortaya çıkan yeni koşullarda imparatorluk olarak yaşamamızın gereği olmaması nedeniyle sınırlı kimi düzeltmelerle Ziya Gökalp yeni dönemin de etkili düşünürü olarak önem kazanmıştır. Ziya Gökalp, Durkheim ilişkisini tarif etmeye çalışırken Durkheim'in kuramının özellikleri kadar yaşanan tarihi

¹⁹ 60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp, İÜAİTE yayınları, İstanbul, 1986.

²⁰ Baykan Sezer, "Ziya Gökalp ve Durkheim", 60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp, s. 19.

sürecin özellikleri de birlikte değerlendirildiğinde geçerli bilgilere ulaşmamız mümkündür.

KAYNAKÇA

- Baykan Sezer, "Ziya Gökalp Üstüne İki Değerlendirme", BYYO Yıllığı I, İstanbul, 1988.
- Baykan Sezer, "Ziya Gökalp ve Durkheim", 60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp, İÜAİTE yayını, 1986.
- Korkut Tuna, "Ziya Gökalp'in Milli Sosyoloji Anlayışı", Yeniden Sosyoloji, İstanbul.
- N. Şazi Kösemihal, "Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme" Sosyoloji Dergisi S.3, İÜEF yayını, İstanbul, 1945-1946.
- Nurettin Şazi. Közemihal, Durkheim Sosyolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, Ziya Gökalp, Kanaat Kitabevi, 1939 (?).
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Durkheim et l'Enseignement des Sciences en Turquie", Sosyoloji Dergisi, S. 15.
- , 60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp, İÜAİTE yayınları, İstanbul, 1986.

ABSTRACT

In this text the relation between Durkheim and Ziya Gökalp and the description of this relation will be discussed. There is not a discussion about the place of Durkheim in the sociological literature. Also the place and the importance of Ziya Gökalp in Turkish sociology is an issue that is constantly underlined. Probably for this reason, almost every writer who is dealing with sociology has a text written on Ziya Gökalp. Furthermore, Ziya Gökalp was also seen as 'the most influential Turkish thinker in the 20th century'. The relation between Durkheim's sociology and the thoughts of Ziya Gökalp was also discussed in different ways. In our country there is a huge literature on this subject. Even some of our thinkers discussed the same subject differently at different times. The relation of Durkheim and Ziya Gökalp will be tried to be discussed in its different aspects.

Key words: Ziya Gökalp, Durkheim, Durkheim – Ziya Gökalp relation, Turkish sociology, Baykan Sezer, Hilmi Ziya Ülken.